

EURO PANGATÄHTEDE JA MÜNTIDE KASUTUSELEVÕTT¹

Euro pangatähtede ja müntide edukas kasutuselevõtt eurosoonis, kus elab umbes 300 miljonit inimest, on väga suur ülesanne mitmes mõttes. Esiteks, euro pangatähtede esmaseks käibelelaskmiseks peab käesoleva aasta lõpuks valmis olema 14,25 miljardit pangatähte koguväärtuses 642 miljardit eurot. Euro pangatähti trükitakse praegu Euroopa 14 trükikojas, sh on ka mitu riikide keskpankade trükikoda. Teiseks, juba varakult on vaja ettevalmistustesse kaasata pangasektor, rahaveoga tegelevad turvafirmad, jaekaupmehed ning sularahaga töötavaid automaate haldavad ettevõtted, sest sujuv üleminek eurodele on lühikese aja jooksul võimalik vaid kõigi peamiste asjaosaliste hea koostöö korral. Kolmandaks, et euro sularaha kasutuselevõtt läheks edukalt, peab sellega kaasnema nii Euroopa üldsuse kui ka professionaalsete rahakäitajate teavitamine uuest rahast. Neljandaks on vaja võtta õiguslikke ja organisatsioonilisi meetmeid, et tagada nii edukas üleminek uuele rahale kui ka eurode edasine sujuv ringlus. Euroopa Keskpank (EKP) on selles protsessis keskse koordineeriva, kontrolliva ja jälgiva organi rollis, keskendudes peamiselt euro rahatähtede õigeaegse valmimise tagamisele ja eurodele ülemineku korraldamisele.

Euro pangatähtede ja müntide valmistamine

Valmistumine enam kui 14 miljardi pangatähte trükkimiseks

Euro pangatähtede sünni ja kasutuselevõtu vahele jääb kümme aastat, sest protsess algas juba 1992. aastal. Kavandivõistluse lõppedes 1996. aastal algas pingeline töö, et muuta konkursi võidutööd trükiplaatideks. Selleks et kontrollida, kas trükiplaadid vastavad üldnõuetele, trükiti 1998. aastal pangatähtede proovipartii. Järgmine oluline tähis oli tehnilise spetsifikatsiooni kinnitamine, mis hõlmab turvaelemente ja kõiki muid euro pangatähtede iseloomulikke tunnuseid. Spetsifikatsioon kinnitati 1999. aasta algul ja eurode trükkimist alustati sama aasta juulis.

2001. aasta lõpuks valmistatakse 14,25 miljardit pangatähte, mille koguväärtus ulatub umbes 642 miljardi euroni. See kogus sisaldab nii euro kasutuselevõtuks vajalikku hulka pangatähti kui ka logistilist varu. Lisaks sellele kiitis EKP nõukogu 2001. aasta mais heaks täiendava koguse eurode trükkimise, mis moodustab umbes

10% esmaselt kasutuselevõetavast kogusest. See keskreserv on mõeldud ülemineku sujuvuse kindlustamiseks.

Detsentraliseeritud trükkimise kontroll

Eurode detsentraliseeritud trükkimine nõuab ranget järelevalvet ja kontrolli, et tagada tähtaegadest kinnipidamine ja ühtlane kvaliteet. Kuna iga trükikoda määrab oma tootmisgraafiku iseseisvalt, siis peab EKP suutma kontrollida, et pangatähed valmivad nõutud ajagraafiku piires. Selleks kogub EKP iga kuu informatsiooni, teeb regulaarset analüüsi ning hindab varuvõimalusi.

Pangatähtede ja müntide kvaliteet

Ühesuguse kvaliteediga pangatähtede valmistamine 14 erinevas trükikojas, mis kasutavad erinevatelt tarnijatelt pärit tooret, on raske ülesanne. Oluline on tagada pangatähtede ühesugune välimus ning nende tuvastamine

¹ Lühendatult tõlgitud Euroopa Keskpanga bülletääni 2001. aasta aprillikuu numbrist (*ECB Monthly Bulletin, April 2001*, lk 63–69).

kõigis rahasorteerides ja muudes pangatähti aktsepteerivates automaatides. Seetõttu on kõigis trükikodades rakendatud ühtset kvaliteedijuhtimissüsteemi, mis põhineb ISO 9000 standarditel². Rakendamise edukust hindab EKP igakuiste aruannete ning kohapealsete aastaauditite põhjal.

Euro mündid, mille emiteerijateks on vastavalt Euroopa Ühenduse asutamislepingule Euroopa Liidu liikmesriigid, valmivad 11 riigi 15 erinevas rahapajas. 1999. aasta juunis leppisid ELi rahandusministrid, rahapajad ja EKP kokku täpses kvaliteedijuhtimise süsteemis, et tagada müntide ühtlaselt kõrge kvaliteet. Iga rahapada vastutab, et seal vermitavad mündid vastaksid ühtsetele nõuetele. EKP toimib sõltumatu hindajana, analüüsides igakuised aruandeid müntide kvaliteedi kohta ja viies läbi rahapadade kvaliteediauditeid.

Pangatähtede kaitse võltsimise eest

EKP nõukogu on kinnitanud meetmed euroraha võltsimise vältimiseks, järelevalveks ja õiguskaitseorganite abistamiseks. Pangatähti kaitsevad võltsimise eest eelkõige efektiivsed turvaelemendid. Nendeks on visuaalselt märgatavad tähised – näiteks vesimärgid, mida tavainimesed kergesti ära tunnevad – ning masinloetavad elemendid. Teiseks on EKPs loomisel andmebaas, kuhu hakatakse koguma tehnilisi ja statistilisi andmeid euro pangatähtede ja müntide kohta. Plaanitava infosüsteemi olulise osana on EKP nõukogu otsustanud luua ka võltsingute analüüsikeskuse. Kolmandaks on rakendatud meetmeid Europoli, Interpoli ja Euroopa Komisjoni kaasamiseks, et tagada koostöö ja efektiivne infovahetus valerahategemise ennetamisel ja selle vastu võitlemisel.

Pangatähtede ja müntide kasutuselevõtu logistika 2002. aastal

Ülemineku korraldamine

Et üleminek 2002. aastal euro sularahale oleks sujuv, selleks koostati vastav kava juba varakult. See peaks andma küllaldaselt aega vajalikke ettevalmistusi teha. 1999. aasta teisel poolel toimusid pingelised kõnelused kõigi asjaosalistega, mille tulemusena eurotsooni rahandusministrid koostöös riikide keskpankadega ja kooskõlas EKP seisukohtadega leppisid kokku järgmises:

- eurotsooni liikmesriigid annavad endast parima, kindlustamaks, et suurem osa sularahamakseid oleks võimalik teostada eurodes kahe nädala jooksul pärast eurole ülemineku päeva – 2002. aasta 1. jaanuari;
- eurotsooni liikmesriigid on seisukohal, et seniste rahvusvaluutade käibelt kõrvaldamise periood, st paralleelse käibimise periood, mille jooksul kehtivad nii vanad kui ka uued pangatähed ja mündid, võiks ideaaljuhul kesta neljast nädalast kahe kuuni. Liikmesriigid võivad rahvusvaluutat ümber vahetada ka pärast selle perioodi lõppu;
- et tagada 2002. aasta jaanuari esimestel päevadel käibe jaoks piisav sularahakogus, on soovitatav, et finantsinstitutsioonid ja teatud muud asutused,

näiteks sularahavedajad ja jaekaupmehed, varustatakse euro pangatähtede ja müntidega juba enne 1. jaanuari. Liikmesriigid peavad aga meeles pidama, et selline varajane varustamine ei tohi põhjustada eurode käibelejõudmist enne 1. jaanuari;

- et tutvustada avalikkusele uusi münte ja hõlbustada üleminekut, leppisid eurotsooni riigid kokku, et soovi korral, eriti lähtudes erivajadustega elanikkonnagruppide huvidest, on võimalik piiratud kogus münte käibele lasta ka varem, kuid mitte enne 2001. aasta detsembri teist poolt.

3. augustil 2000 kinnitas EKP nõukogu uuele sularahale ülemineku põhiprintsiibid. Otsuseid tehes lähtuti krediidiasutuste olulisest rollist eurole eduka ülemineku tagamisel ning need puudutavad järgmisi küsimusi:

- eelnev sularahaga varustamine;
- debiteerimise mudel;
- riskide katmine.

Selle raamistiku piires vastutab üleminekukava eest iga liikmesriik ise.

² ISO 9000 standardid puudutavad kvaliteedikontrolli süsteemi organiseerimist ning nõuavad teatud tingimuste täitmist, mis hõlmavad kõiki ettevõttes toimuvaid protsesse, olenemata ettevõtte tegevusvaldkonnast.

Eelnev sularahaga varustamine

Eurosüsteem tunnistas, et majandus- ja rahandusasjade nõukogus (ECOFIN) vastu võetud otsus lühendada sularahale ülemineku perioodi nõuab aktiivset tegutsemist, et varustada pangatähtede ja müntidega krediidi-asutusi ja nende kaudu teatud muid sihtgruppe (nt jae-kaubandusettevõtteid ja sularahaga töötavate automaatide haldajaid). Sularaha eelneva kohaletoimetamise aeg sõltub suuresti vastavas riigis valitud üleminekukavast, samuti ka kohalikust logistikaalasest infrastruktuurist.

Sellest lähtuvalt on EKP andnud loa alustada sularaha laialivedu professionaalsetele sihtgruppidele alates 2001. aasta 1. septembrist. Iga riigi keskpangal on vaba voli tegutseda selle maksimaalse ajalimiidi piires lähtuvalt kohalikest vajadustest. See tähendab, et konkreetsetes riigis võivad tähtajad erinevate sihtgruppide ning pangatähtede ja müntide puhul erineda.

Nagu juba öeldud, võib euro münte hakata tavakodanikele välja jagama detsembri teisest poolest ja enamik eurotsooni riike on otsustanud seda ka teha. Sama luba ei kehti aga pangatähtede kohta. EKP selline seisukoht on igati kooskõlas ECOFINi omaga, mida väljendati mitteametlikul kohtumisel Versailles'is 2000. aasta septembris. Pangatähti ja münte käsitletakse erinevalt, sest nende varasema levitamise kaasaegsed erinevad ohud ja hüved. Peamised argumendid erineva suhtumise rakendamiseks on järgmised:

- mündid lähevad tavaliselt ringlusse peamiselt jae-kaupmeeste kaudu ja seega aitab müntide varajane väljajagamine rahvale vähendada probleeme jae-kaubanduses. Suurem osa pangatähti aga läheb ringlusse sularahautomaatide kaudu;
- müntide kasutamine on pangatähtedest paindlikum, sest nad lihtsustavad ostude sooritamist ja võimaldavad ostjal maksta kas täpse rahaga või lisada pangatähele münte ja nii viisi saada tagasiantav raha pangatähtedes ja/või ainult suure vääringuga müntides;
- pangatähtede varajane väljajagamine rahvale suurendab võltsingute ohtu, sest sel ajal pole inimesed veel täielikult kursis eurode turvaelementidega;
- pangatähtede ja müntide üheaegne eelnev väljajagamine rahvale võib tekitada segadust, sest pole võimalik takistada tarbijatel kasutada neid enne 2002. aasta 1. jaanuari. Müntide varajase väljajagamisega seonduvad ohud on minimaalsed, sest mündid on väikese vääringuga ja neid kasutatakse eelkõige vahetusrahana;
- müntide kasutuselevõtu logistika on nende kaalu tõttu keerulisem, seetõttu on müntide varasem väljajagamine rahvale põhjendatud.

Kokkuvõttes on pangatähtede eelneval väljajagamisel rahvale rohkem miinuseid kui plusse. Jae-kaupmeeste väljendatud muret suure koguse sularaha hoidmise pärast 2002. aasta jaanuari esimestel päevadel on aga arvesse võetud. Selle probleemi lahendamiseks on kaalutud ja paljudes riikides ka rakendatakse järgmisi meetmeid:

- 2001. aasta lõpus asendatakse sularahautomaatides riikide rahvusvaluutade suure vääringuga pangatähted väiksemate vääringutega, et hõlbustada väiksemate summade maksmist ja vähendada seega jae-kaupmeeste vajadust suure sularahavaru järele;
- 2002. aasta alguses kasutatakse sularahautomaatides väiksema vääringuga kupüüre (nt 5 ja 10 eurot). See on väga kasulik, arvestades, et umbes 70% sularaha võetakse välja pangautomaatidest;
- avatakse ajutised rahavahetuspunktid;
- neis riikides, kus sotsiaaltoetusi makstakse enamasti sularahas, väljastatakse toetusi väiksema vääringuga pangatähtedeks;
- teabekampaania käigus edastatakse elanikele vajalikku infot (nt soovitatakse minimeerida oma sularahavaru enne 2001. aasta lõppu, oodata esmase tunglemise vaibumist pankades riigi oma rahatähtede ja müntide vahetamisel eurodeks, maksta igal võimalikul juhul täpse rahaga).

Debiteerimise mudel

Debiteerimise mudel, mida on lihtne ja kerge rakendada, ei häiri krediidasutuste ja nende klientide suhteid. Selle järgi debiteeritakse krediidasutustele varakult üle antud euro sularaha 2002. aasta esimese, neljanda ja viienda suurema refinantseerimisoperatsiooni ajal, st kolmandiku kaupa vastavalt 2., 23. ja 30. jaanuaril 2002.

Riskide katmine

EKP nõukogu on kinnitanud riskide katmise plaani, mille võib üldjoontes kokku võtta järgmiselt:

- eurode varajane üleandmine toimub kuni 2001. aasta 31. detsembrini tagatiseta, vastavalt kokkuleppele, mille kohaselt mitte veel seadusliku maksevahendi omanikeks on Eurosüsteemi kuuluvate riikide keskpangad;
- krediidasutused peavad neile enne 2001. aasta 31. detsembrist üle antud ja veel debiteerimata sularaha eest Eurosüsteemi kuuluvatele keskpankadele tagatise üle kandma 2001. aasta viimaseks pangapäevaks;

- krediidasutused peavad katma riskid, mis tulenevad varakult üle antud sularaha hävingust, vargusest või röövimisest, samuti sularaha enneaegse kasutamise riski;
- sularaha varajane üleandmine krediidasutuste poolt jaekaupmeestele ja muudele gruppidele toimub riigi keskpangale esitatud vastava tagatise alusel.

Sularahale üleminek väljaspool eurotsooni

Eesmärk on teha kõik selleks, et uute pangatähtede ja müntide kasutuselevõtt ja nende üleminek toimuks sujuvalt ning euro pangatähti vajavad kliendid saaksid need kätte kiiresti ja tõrgeteta. Seetõttu on väga tähtis, kuidas on üleminek ette valmistatud ja üldsust teavitatud väljaspool eurotsooni, et kulutusi ja probleeme oleks võimalikult vähe.

2000. aasta 14. detsembril teatas EKP nõukogu meetmete rakendamise, mis aitavad tagada sujuva ülemineku eurodele väljaspool eurotsooni. Need on järgmised:

- Eurosüsteemi rahapoliitiliste operatsioonide lepinguosalised krediidasutused võivad varakult kohaletoimetatud euro pangatähti vastavalt vajadusele jagada oma harukontoritele või peakontorile väljaspool eurotsooni;
- krediidasutused, mille põhiline tegevuskoht on eurotsoonis, võivad varakult kohaletoimetatud euro pangatähti edasi jagada oma sellistele allasutustele, mis on samuti krediidasutused ja mis asuvad väljas-

pool eurotsooni, või muudele krediidasutustele, millel ei ole registreeritud harukontorit või peakontorit eurotsoonis;

- harukontoritel, peakontoritel, filiaalidel ja muudel krediidasutustel ei ole lubatud varakult kohaletoimetatud eurosid edasi jagada kolmandatele osapooltele (nt jaekaupmeestele) väljaspool eurotsooni.

Krediidasutused võivad euro pangatähtede jagamist väljapoole eurotsooni alustada 2001. aasta 1. detsembrist.

Arvestades Eurosüsteemi kui terviku vastutust euro sularahale sujuva ülemineku tagamise eest ning seoses eelpooltoodu väga suure tähtsusega, oli vaja avalikkusele tutvustada ülemineku juriidilist raamistikku, et kõik asjaosalised oleksid kursis põhieeglitega, mida järgitakse euro pangatähtede ja müntide üleminekut ette valmistades. Seepärast võttis EKP nõukogu vastu juhendi 2002. aastal sularahale ülemineku teatud sätete kohta, mis avaldati EKP veebilehel tänavu 1. veebruaril ja seejärel Euroopa Ühenduste Teatajas.

Sularahale Ülemineku Koordinatsiooni-komitee

Sularahale ülemineku korraldamiseks on loodud Eurosüsteemi Sularahale Ülemineku Koordinatsioonikomitee, mis koosneb EKP ja liikmesriikide keskpankade esindajatest. Komiteel lasub üldvastutus eurodele ülemineku koordineerimise eest 2002. aasta veebruari lõpuni. Komitee jälgib ettevalmistusi euro pangatähtede ja müntide emiteerimiseks ja kasutuselevõtuks ning loob kogu Eurosüsteemi hõlmava võrgu informatsiooni vahetamiseks enne ja pärast 1. jaanuari.

Euro 2002 teabekampaania

Osana käimasolevatest ettevalmistustest uute euro pangatähtede ja müntide kasutuselevõtuks 2002. aasta 1. jaanuarist toimub praegu Euro 2002 teabekampaania, mille eesmärk on hoida eurotsooni ja muude paikkondade avalikkust toimuvaga kursis. Kampaania keskendub eriti uute pangatähtede ja müntide vääringutele, pangatähtede turvaelementidele ning ülemineku üldistele külgedele. EKP nõukogu poolt kinnitatud kampaaniat korraldavad EKP ja riikide keskpangad. See täiendab eurotsooni liikmesriikide endi teabekampaaniaid.

Et jõuda eurotsoonis võimalikult paljude inimesteni, kasutatakse kampaanias nelja kanalit:

- partnerlusprogramm;
- avalikud suhted ja pressitegevus;
- massimeediakampaania;
- spetsiaalne Internetilehekül.

Partnerlusprogramm

Partnerlusprogramm on kogu kampaania üks nurgakive ja see on avatud kõigile era- või avaliku sektori orga-

nisatsioonidele, mis soovivad ja suudavad edastada informatsiooni euro pangatähtede ja müntide kohta oma töötajatele ja klientidele. Võtmetähtsusega sektorid on avalik sektor, pangandus ja jaekaubandus, samuti reisi- ja turismiettevõtted ning -organisatsioonid.

Riikide tasandil korraldavad partnerlusprogrammi nende keskpangad, rahvusvaheliste aspektidega tegeleb EKP.

Avalikud suhted ja pressitegevus

Avalike suhete ja pressitegevuse programmi eesmärk on suurendada avalikkuse huvi euro pangatähtede ja müntide vastu.

Programmi kuulub rida konverentse, mis keskenduvad eurole ning ülemineku erinevatele tahkudele. Esimene konverents, millel esines ka EKP president, toimus 6. märtsil Brüsselis ja selle korraldas Belgia keskpang. Aasta jooksul korraldavad konverentse ka teiste liikmesriikide keskpangad.

Arvestatakse ka 1. jaanuarini 2002 jäänud päevi. 2001. aastal on kokku kuus olulise tähtsusega kuupäeva: 1. jaanuar, mil euro sularaha kasutuselevõtuni jäi 365 päeva; 7. märts – 300 päeva; 15. juuni – 200 päeva; 23. september – 100 päeva; 12. november – 50 päeva ja 2. detsember – 30 päeva. Igaks kuupäevaks on ette valmistatud spetsiaalne meediapakett, mis kasutatakse kogu eurotsoonis.

Lisaks meediapaketile on olemas ka laiale üldsusele mõeldud ülevaatlilik infopakett.

Meediakampaania: EURO – MEIE raha

Meediakampaania käivitub 2001. aasta septembris pärast euro pangatähtede visuaalse külje ja turvaelementide

tutvustamist. See koosneb televisiooni- ja trükireklaamidest. Kampaaniat koordineeritakse riikide tasandil, et kõige paremini ära kasutada meediakanalite võimalusi ja täiendada riikide endi infokampaaniaid. Üksikasjalikku informatsiooni eurode kohta antakse ka avalikkusele jagatavates reklaamlehtedes.

Internetilehekülg

Euro 2002 teabekampaania spetsiaalne Internetilehekülg (<http://www.euro.ecb.int>) käivitati 2001. aasta veebruaris Euroopa Liidu 11 ametlikus keeles. Leheküljel on seitse alajaotust: euro pangatähed ja mündid; informatsioon organisatsioonide jaoks; ettevalmistused euro tulekuks; taustinfo; uudised ja sündmused; laste lehekülg ning partnerite lehekülg. Juurdepääs viimasele on piiratud. Kogu infot uuendatakse pidevalt.

Muud elemendid

Kampaania keskendub ka kassiiridele, haridussektorile, politseile ning sihtgruppidele väljaspool eurotsooni. Erimeetmeid rakendatakse elanike erivajadustega rühmade suhtes. Näiteks tehakse partnerlusprogrammi raames koostööd Euroopa Pimedate Ühinguga. Selle koostöö käigus rahastati kampaania eelarvest ka euro pangatähti ja münte käsitleva väljaande valmistamist, mis on ilmunud kolmel erineval kujul, mh ka audiomaterjalina ja pimedate kirjas.

Astutud on ka samme, et tagada informatsiooni kättesaadavus nii Euroopa Liidu kandidaatriikides kui ka teistes riikides, kus kasutatakse Eurosüsteemi kuuluvate riikide valuutasid³.

³ Eesti Pank on koostöös Euroopa Keskpangaga ja tema loal välja andnud infomapi "Euroopa ühisraha euro", mida saab lugeda suuremates raamatukogudes ja Eesti Panga veebilehel <http://www.ee/epbe/et/euro/index.html>. Seda trükist on võimalik saada ka Eesti Panga muuseumist (Estonia pst 11). Sügisel, kui Euroopa Keskpang väljastab euro pangatähtede täpsemad kirjeldused, annab uue eestikeelse trükise välja ka Eesti Pank.